

JUHÁSZ VALÉRIA
tanársegéd
SZTE JGyTF Kar
Magyar Nyelvi Tanszék
Szeged

A versmondás metodikájához

*„Szállj költemény, szállj költemény
mindenkihez külön-külön”*

(József Attila)

II. rész

Többször ugyanazzal az eredménnyel

Amikor a hanglejtésről, hangsúlyozásról, a nyelv szupraszegmentális elemeinek felelőségéről és a paralingvális jellegzetességek tudatos használatáról esik szó az óráimon, ráhangoldás céljából, feladatként szoktam adni a hallgatóknak, hogy mondják el Weöres Sándor Száncsengő című versét úgy, mintha óvodásoknak adnák elő, mintha nyugdíjasoknak tartanának karácsonyi műsort, mintha boszorkányok lennének, és egyebek mellett még úgy is, mintha szavalóversenyen vennének részt. Az előadások során csak a szereplők tudják, hogy miként kell megszólaltatniuk a verset, a többiek feladata, hogy kitalálják, milyen instrukció áll a szereplőknek adott papírokon. Az óvodásoknak szóló változat többnyire dramatizálva jelenik meg, élénk hang- és taglejtésekkel, dobogás kíséretében a lovak érzékeltetésére, erőteljes artikulációval és lassú tempóban. A nyugdíjasoknak szóló előadások a szereplők mereven, visszafogott hanglejtéssel és hangsúlyozással, fakó, merev arccal, kezüket szorosan az oldaluk mellett tartva, olykor a természetesnél vagy a szükségesnél hangosabban szólaltatják meg a verset, ami határozott sztereotípiákat mutat az előadó részéről a nyugdíjas közönséget illetően. (A sztereotípiákra itt most nem térek ki.) A boszorkányos változat sikerül mindig a legszórakoztatóbban, valódi félelmet és izalmat keltve a közönségben.

Amiért belefogtam ebbe az írásba, azt épp a legutolsóként említett feladat motiválta. A szavalóversenyen való versmondási helyzet a többségnél egyet jelent az érzelemmentes, kifejeztelen arcú szövegfelmondással, erős, egyszínű hanghordozással, a hangsúlyozás csekély mértékével, szegényes, homályos tagolással és a vers értelemtükrözésének halvány pislákolásával. Gondolhatnánk, hogy ez egy gyerekversike, nem sok mondanivalóval, tartalommal, az óvodásoknak szóló előadásmód azonban rácsúfol erre. Tehát a vers lényege nemcsak a hangok zeneiségének jól megkomponáltsága. A dramatizált előadásmód sokakban ébreszthet kétségeket a vers megjeleníthetőségével kapcsolatban. Többféle következtetés vonható le a fent említett gyakorlatból. Az óra célja, hogy megállapításokat tegyünk, és további megfigyeléseket végezzünk egyéb feladatokkal kiegészítve – elsősorban Hernádi Sándor és Montágh Imre munkásságára alapozva – hangunk tudatosabb használatára vonatkozóan.

A versválasztás

A személyiség, a kor és a nem kérdésén túl találkozunk olyan helyzetekkel, hogy az előadó magáénak érzi a verset, a szakember vagy csupán a hallgatók pedig úgy érzik, nem volt megfelelő a választás. Hogyan lehet ezt a feszültséget feloldani a szabad versválasztás jogának

elismerésével és teljes mértékű elfogadásával? Mondhatja-e egyáltalán a vershallgató, avagy a zsűri, hogy nem volt jó a versválasztás? Az előző tényezők figyelmen kívül hagyása (kor, nem stb.) hiteltelenné tehetik a mondanivalót, és ha valami hiteltelen, a hallgatóság nem fogja befogadni. Akkor pedig a nyilvános versmondás – legyen ez akár csak egy osztályterem – nem érte el a célját. Versmondóversenyeken a tapasztalt zsűrinek jó füle van már erre.

Sokan azt gondolják, ha fájdalmat, szívbemarkoló, szerelmet sirató verset választanak, akkor az érzelmek sajgó húrjain könnyebben elérnek a közönséghez. A kérdés innentől egyértelmű: szenvedtessünk vagy nevetessünk? Inkább az utóbbit, ha én választhatok. Nevetetni azonban nem könnyű. Ugyanaz a humoros mondás, hangsúly más közegben másképp hat. Ha nevetetni szándékozik az előadó, és ez nem sikerül, kudarcélménye sokáig elkíséri. Ha viszont sikerül mosolyt csalni az ajkakra, akkor még a hibák is könnyebben megbocsáttatódnak, és ez nem feledhető szempont.

Figyelmet igényel a vers terjedelme is: ne legyen túl hosszú vagy túl rövid. A terjedelem megítélése nemcsak a fizikai hosszúságtól függ, hanem a mondanivaló tartalmától, mélységétől és a vers jellegzetes stílusjegyeitől is. Ezekkel van összefüggésben a választott mű művészi értéke és a szöveg előadhatóságának nehézségi foka is.

Utolsóként az ismert-új kérdéskörével foglalkozom. Amíg az ember a versmondási technikákat tanítja, érdemesebb ismert versekkel dolgozni, hiszen ott mutatható meg igazán a különbség a tanulók eltérő vagy éppen nagyon is egysíkú értelmezésében. Ha azonban versmondóversenyre készítjük fel tanulóinkat, vagy csak egymás kedvtelésére választunk verseket, tanácsos ismeretlen verseket választani, mert a versszerető hallgatónak elvárásaik vannak az ismert költemény zeneiségével kapcsolatban, és kevés az esélye annak, hogy teljesíteni tudjuk ezeket az elvárásokat.

Ülve vagy állva?

„Mikor a hatvanas években iskolába jártam, szigorú divat járt a versmondásra. A szaválás nem színjátás – vallották kompetens szabályírók. Nem gesztikulálunk, nem mocorgunk, nem játsszuk el a versbéli szerepeket. Tessék szépen megállni, kisterpesz, karok lazán lógnak, fejet fölemelni, nem ordítózni, sírni, kacagni, csak szépen mondani. / A Magyar Rádióban több mint huszonöt éve készíték versfelvételeket, színészekkel. A versmondásról alaposan megváltozott a véleményem. Mindent szabad – vallom most, ha az hat a hallgató eszére és szívére, és főként mindent szabad, ha az előadó személyisége hitelesíti azt.”¹

Gondolataim az iskolai versmondásból indulnak ki: Ülve nem lehet verset mondani! Ismerős mondat lehet másoknak is, én is sokaktól hallottam már.

A poroszos, iskolai, felugrálós válaszadási szokásokból eredően a vers – mint magas művészi érték – megérdemli, hogy felállva *szavaljuk*. Az sem baj, ha csak a szöveg pontos benne. Az állva történő, feleletszagú versfelmondás fegyelmezetté teszi a szavalót, főleg, ha ehhez még ünnepi ruha is járul: a fegyelmezett testhelyzet, az alkalomhoz illő ruha ráncba szedi a cikázó gondolatokat, és segít a koncentrációban. Talán. Meg az izzadásban! A felelet-helyzet izgalma veritékessé teszi az egész élményt mind az előadó, mind a hallgató részéről.

Aki még csak állva „mondattott fel” verset, egyszer tegyen egy próbát: ugyanaz a tanuló mondja el állva és ülve is a verset, vagy csak egyszerűen olvassunk hangosan e kétféle testhelyzetben. A különbség a legtöbb esetben igen jól hallható. A „saját”, megszokott ülőhely biztonsága, „az én házam, az én váram” magabiztossága bátrabbá tesz, ellazultabbá. Így na-

¹ Varsányi Anikó: A József Attila-centenárium margójára. Élet és Irodalom. 49. évf. 16. sz.

gyobb esélye van a versmondónak arra, hogy belefeledkezzék a vers mondanivalójába, és ne arra koncentráljon, hogy felel.

A versmondás eddigi szokásos iskolai gyakorlata úgyis megfoszt minden gesztustól, ha ezt még tetézzük a feszes vigyázzban állás – merev arc – előrenéző tekintettel, a vers szempontjából sikerül elérni a legtermészetellenesebb megszólaltatást. Erre azt lehet vitázva hozzászólni, hogy a vers szempontjából a hangokkal való játékkal kell megteremteni a hangulatot, érzelmeket, és nem a mimikával, gesztusokkal! Talán a rádióban helyénvaló ez a megállapítás (bár hozzáteszem, hogy a mimika hallatszik a hangunkon is), a tanteremben, versenyeken azonban – bár a drámai lehetőségeket jórészt nélkülözően – mégiscsak van lehetőség az érzelmek metalingvális megnyilvánulására is, hiszen nem vagyunk „nemlátók”.

Másrésről egy vers atmoszférájának a megteremtése kezdődhet azzal, hogy helyzetbe hozzuk magunkat: például kimegyünk egy színpadra, pódiumra, és testtartásunk, mozgásunk sebessége máris felkészít a hangulatra, de ilyenkor már a kiállásnak, kiülésnek is jelentése van. A verset ne kezdjük el azonnal, amint kiértünk a színpadra vagy a névleges színpadra, ha ezt nem a helyünkön maradvá tesszük. Várjuk meg, míg a hallgatók ránk figyelnek, míg érzékeljük, hogy sikerült kizámiuk egyéb dolgaikat! Teremtsük meg a valódi szemkontaktust! A nagy kérdés a versmondás szabadságfoka: azon két szélsőség között, hogy állva, mindenféle mozgás nélkül csak mondjuk a verset, vagy belefér a természetes mozgás, dramatizálás hatásfoknövelő, közönséget megszólító formája. Ennek eldöntése nyitottság kérdése. Aki az előzőhöz szokott hozzá, azt nyilvánvalóan nehéz meggyőzni az egyéb lehetőségekről.

A szövegtelmezés hallhatóvá tétele

A versmondás kiindulása a szöveg értelmezése. A mű mondanivaló szerinti elhelyezése után a legkönnyebbnek tűnik a vers alaphangnemének a megállapítása. Egy-egy vers többféle hangnemben is megszólaltatható. Ha egy gondolati költeménynek végig ironikus hangvételt kölcsönzünk, akkor aktualizálhatjuk a vers tartalmát a mai korra, feledtetve ezzel, hogy valódi tartalma egykor létmeghatározó volt. A hangnem azért többnyire a versből következik, hiszen a szavak szöveggé szerveződése egyértelműsíti ezt. Ezután érdemes „kivonatolni” a verset, mert ezek lesznek a vers legfontosabb gondolati elemei, vagyis a már sokat emlegetett ívek csúcsai. Ha ezek megvannak, meg kell találni az ívek, a szólamok végpontjait: ezek fogják kijelölni az egységek közötti szüneteket: kisebbeket, nagyobbakat. Ha megvannak a csúcspontjaink, szüneteink, a vers alaphangnemének megállapítása után következhet az íveken belüli színek kijelölése. Színek alatt következőket értem: fátyolos, bensőséges, lágy, kemény, kedveskedő, évődő, durcás, fennhéjázó, ironikus, patetikus stb. A hangszínek megtalálása után az íveken belüli szavak kerülnek a figyelem előterébe. A szavak legpontosabban saját gúzsukba kötöttek, szöveghangszerkezetükben értelmezhetők. Ezért kell a verset mindig egészében és nem szakaszokként értelmezni. A szöveghibák, szövegfelejtések ott következnek be, ahol a háló láncainak kötéseit nem tártuk fel megfelelően. Az egyik szó miatt pont a másik után jön, hiszen ezek a lépések építik fel az íveket, a költeményt. Az elemek közötti értelmezés lépéséhez tartozik az egymáshoz való viszonyuk megfigyelése a szöveg egészében, helyük, hangsúlyviszonyaik megtalálása. Mindezt ajánlatos végig hangosan végezni, mivel az elképzelés csak a megvalósításban ölthet formát. Meneiközben ugyan kiderülhet, hogy módosítani kell elképzeléseinken, mert meghangosítva oly messze esik a természetes hangsúlyától, hogy újraértelmezést igényel egy adott szakasz. (Latinovits hónapokat, éveket is küzdött egy-egy vers kidolgozásával!) Kétféleképpen ellenőrizhető, hogy jól sikerült-e a vers akusztikai konvertálása: visszahallgatjuk magunkat felvételről, illetve kérjük, hogy mások kritikusan, szempontok alapján figyeljék a versmondásunkat. Ilyenkor még kiderülhet, hogy egy-egy hangot, szótagot nem

ejtünk tisztán, az érthetőség, feldolgozhatóság számára túl gyorsan mondjuk a verset, hogy intonációnk még mindig szegényes, és nem vezeti a figyelmet kellőképp. Vannak, akik úgy gondolják, hogy a szöveget előbb elejétől a végéig meg kell tanulni kívülről, mindig az egész verset egyszerre és nem szakaszonként, és utána kidolgozni a hanglejtést, hangsúlyt stb. Tapasztalataim szerint ez nem jó módszer, hiszen a szövegtanulás során már rákérdzkedik egyfajta recitativ zeneiség a versre, és az előadáskor, a lámpaláztól ez előjöhet, elrejtve a vers szövegből adódó értelmezését, a hangszíneket.

A hatás elérésének rosszul alkalmazott módja, ha a szüneteket a szólamokon belül is oly mértékben és úgy alkalmazzuk, hogy az széttöri az egész értelmi egységet. Tipikus formája, mikor szavak hangoznak el egymás után kitarított szünetekkel, csak éppen a szavak nem kapcsolódnak be a gondolati rendszerbe ezáltal, mert a hatás elérését a vers fölé helyezik.

Ne feledkezzünk el arról, hogy a verset szerzővel és címmel kezdjük! Beszédtanárok mindig hangsúlyt fektetnek arra, hogy a szerző vezetőkéve, a jelző legyen a hangsúlyos, míg a keresztnevet, a jelzett szót érthetően, ugyanakkor az előzőhöz képest inkább leejtve, nyomatéktalanabban ejtsük. Megjegyzendő, hogy a költő és költeményének címe még nem a szenvedés része, vagyis nem kell előrebocsátani a költemény hangulatát; azt vagy megteszi a cím maga is sajátos informáló erejénél fogva, vagy ráhagyhatjuk az előadásra. A szerző és a cím után is hagyjunk szünetet a feldolgozás lehetőségére, a hallgatók érdeklődésének felkeltésére.

Az előadásra való felkészülés része a szemkontaktus, a mozgás, az apró gesztusok megkomponálása. Gyakorlás közben képzeljük oda a közönséget, képzeljük el ránk irányuló tekintetüket, és szemünket járta, illetve tudatosan meg-megpihentetve ezt is igazítsuk mondani-valónkhoz. Ha a vers azt igényli, hogy lendületesen lépünk egyet, emeljük meg vállunkat vagy legyintsünk egyet, ne legyünk félnépek, ezt még megengedik a versmondás keretei is. A koreográfia azonban ne uralkodjon a versmondáson, csak támassa alá azt!

Van azonban olyan, akinek elég azt mondani, hogy éld bele magad a szövegbe! És ettől már képes részleteiben is hitelesen megmutatni a verset, és nem kell neki ennyi szakmai hókuszpókusz. Bár a vers lehet, hogy nem lesz „hibátlan”, de összességében mégis hitelesnek érezzük. Összefoglalva tehát: a kulturált beszédre figyelmet fordítva mutakozzon meg a megértés és átérzés egyensúlya, amit a vershez, mondani-valóhoz igazított váltakozó tempóval, ritmussal, szünettel és intonációval érzékeltessünk!

Sajnos művészi vershallgatásra már nem nagyon jut idő a tanórákon. Ez óriási hiba, hiszen így lehetne a legkiválóbban megmutatni, hogyan „ölt testet” az elmélet. Mi, tanárok nem vagyunk előadóművészek, és nem is előadóművészeket kell nevelnünk. De művészetre, értékre érzékeny embereket igen. A botfűl csak attól az, hogy nem tudja, mire figyeljen és hogyan. A festmény mélységeire érzéketlen szem a tudatlanságtól is az. Tanárként feladatunk az érzék-szervek finom működésének a kialakítása is. A kultúraérzékenység fejlesztésére minden korban szüksége van, a tanárok felelőssége e téren vitathatatlan.

Összegzés

Az iskolában tanulunk művészetet, de leginkább csak róla tanulunk. Megismerkedünk korszakokkal, irányzatokkal, szerzőkkel, művészekkel, alkotásaikkal, de többnyire megelégszünk azzal, hogy sémákat adjunk az értelmezésekhez. Ami elmarad, az a művészet kreatív-produktív megközelítése. Kérdés, hogy feladata-e egy magyartanárnak a szavakban rejlő művészet, az alkotás, az önálló értékteremtés képességének kialakítása? Vagy feladata-e egy rajztanárnak, hogy megtanítsa szépérzékre, a színek harmóniájára, és bevezessen az alkotás birodalmába? Ha a művészeteket összehasonlítjuk, mi, magyartanárok sem lehetünk elégedettek azzal, amennyire a diákok részeseivé válnak az irodalomnak. Talán a kevesebbet, de job-

ban, a kevesebb több elvével, a frontális helyett az egyéni érintettséggel többre mehetünk. De ezt csak személyiségünkkel és koncentrált energiákkal, tudatos következetességgel érhetjük el.

Mivel minden vers, minden előadó, minden helyszín más, ezért a versmondásra sem létezik egyetlen betartandó recept. Csak az egyéni tapasztalat, egyéni munka fogja megérlelni mindenkiben azt, hogyan válik élvezhetővé, élményszerűvé egy vers, vagy annak elmondása. Tőlünk függ, hogy rászánjuk-e az időnket az érték felismerésére, megteremtésére. Mindez olyan alkotómunkának tekinthető, mely a személyiséget – tanár és tanítvány gondolkodás- és érzélemlvilágát – is gazdagítja.

Befejezés

Végezetül a további tájékozódáshoz a teljesség igénye nélkül felsorolok néhány weboldalt, amely további ösztönzéseket adhat e mesterség továbbfejlesztéséhez.

<http://ballada.lap.hu>
<http://enciklopedia.fazekas.hu> verstani fogalmak, költők pályaképei
<http://haiku.hu>
<http://irodalom.lap.hu>
<http://mek.oszk.hu>
<http://vers.lap.hu>
<http://versfesztival.hu>
<http://verszene.lap.hu>
<http://www.c3.hu/~vers>
<http://www.dinnyes.com> (legnagyobb magyar költők megzenésített versei)
<http://www.irodalmiakademia.hu>
<http://www.literatura.hu/irok/irok.html>
<http://www.netvers.hu>
<http://www.neumann-haz.hu/index.html>
www.digitoll.hu
www.muzsa.net Erdélyi magyar irodalmi portál
www.versmondas.hu
www.versmondo.hu
www.versrovat.hu

IRODALOM

- Ascher Oszkár: *A versmondás művészete és a színpadi beszéd*. Budapest, Művelt Nép. 1955.
Csanaky Eleonóra – Haraszti Mária (szerk.): *Vers- és prózamonológok kézikönyve*. AB-ART, Pozsony, 2006.
Feleki Géza: *A szavalóművészet önállósulása*. Nyugat, 1910. I. 258.
Gabnai Katalin: *Rémálom Veszprémben*.
(http://www.erikanet.hu/system/adatbazis_fajl.php?fajl_id=10974. Letöltés: 2005. november 6.)
Gáti József: *A versmondás*. Gondolat, Budapest, 1973.
Komlós Aladár: *A szavalásról*. In *Nyugat*, 1937. 8. sz. letöltés: 2005. december 12.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00619/19731.htm>
Latinovits Zoltán: *Verset mondok: Tanulmányok, nyilatkozatok, műsorok*. Holnap, 2002.
Montágh Imre – Miklós Dolnik: *Mondjam vagy mutassam?! Szó, hang, gesztus*. Madách – Móra, Bratislava Bp., 1985.
Némethné Böhm Edit: *A vers szószólói*. Múzsák, Bp., 1989.
Szőkely György – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet: *Magyar színháztörténet*. Bp., Akad. K. 1990–2001. <http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/124.html> (2005. 12. 16.)